

การบังคับใช้สิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา ณ จุดนำเข้า ส่งออก

กานต์สกล อินทร์สวาท¹

ทรัพย์สินทางปัญญามีบทบาทสำคัญต่อการแข่งขันทางการค้าในปัจจุบัน โดยเฉพาะในยุคที่นวัตกรรมและเทคโนโลยีได้ก้าวขึ้นมาเป็นกำลังหลักในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจโลก ความรู้และความคิดสร้างสรรค์ในฐานะทรัพย์สินทางปัญญาจึงกลายเป็นทรัพย์สินที่มีมูลค่าอย่างยิ่ง และทรัพย์สินทางปัญญายังได้รับการยอมรับในฐานะองค์ประกอบสำคัญของระบบการค้าเสรีระหว่างประเทศที่จะเป็นการสร้างความได้เปรียบในการแข่งขัน ส่งเสริมการลงทุนระหว่างประเทศ โดยในปัจจุบัน สินค้าทรัพย์สินทางปัญญาถูกจัดหมวดหมู่ให้เป็นเศรษฐกิจสร้างสรรค์ของโลก ซึ่งพบว่าเศรษฐกิจสร้างสรรค์เป็นขุมพลังขับเคลื่อนที่สำคัญระดับโลก มีมูลค่ารวมกว่า 2.5 ล้านล้านเหรียญสหรัฐ สร้างงานให้กับผู้คนกว่า 50 ล้านตำแหน่ง และถือเป็นภาคส่วนที่ได้รับการยกย่องว่ามีการเติบโตเร็วที่สุด ทั้งนี้ มีการคาดการณ์ว่าทรัพย์สินทางปัญญาอาจจะเติบโตได้ถึงร้อยละ 10 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ (GDP) โลก ภายในปี 2030 โดยในส่วนของประเทศไทย อุตสาหกรรมสร้างสรรค์กำลังเติบโตอย่างน่าจับตามองจากมูลค่าตลาดรวม 1.44 ล้านล้านบาท ในปี 2565 มีการจ้างงานกว่า 1 ล้านคน คิดเป็นร้อยละ 8.01 ของ GDP ขณะที่การจัดเทศกาลสร้างสรรค์ทั่วประเทศอย่างต่อเนื่องในปี 2567 สามารถสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจได้สูงกว่า 3.1 พันล้านบาท นอกจากนี้ ยังมีมาตรการส่งเสริมจากภาครัฐเพื่อพัฒนาผู้ประกอบการได้กว่า 10,374 ราย สร้างรายได้เฉลี่ยของธุรกิจเพิ่มสูงขึ้นถึงร้อยละ 30.92 ในปี 2567 และคาดว่ามูลค่าการจัดซื้อจัดจ้างภาครัฐจาก SME อาจเพิ่มขึ้นสูงถึง 7.5 แสนล้านบาท ในปี 2568 ตามรายงานของกรมทรัพย์สินทางปัญญา²

องค์การการค้าโลก หรือ World Trade Organization (WTO) ในฐานะองค์การระหว่างประเทศที่มีบทบาทหน้าที่ในกำกับดูแลการค้าระหว่างประเทศให้เกิดความสะดวกรวดเร็ว และเป็นธรรม สามารถส่งเสริมพัฒนาการทางเศรษฐกิจโลกได้อย่างยั่งยืน ได้ตระหนักถึงความสำคัญในทรัพย์สินทางปัญญาในฐานะเครื่องมือสำคัญทางเศรษฐกิจในระยะยาวโลกใหม่ดังกล่าว จึงได้กำหนดหลักเกณฑ์ในการคุ้มครองสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาขึ้นไว้ในความตกลงว่าด้วยสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาที่เกี่ยวกับการค้า (The Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights: TRIPS Agreement) ซึ่งเป็นข้อตกลงเพิ่มเติมจากข้อตกลงทั่วไปว่าด้วยภาษีศุลกากรและการค้า (General Agreement on Tariffs and Trade: GATT) ของ WTO เพื่อกำหนดกรอบทางกฎหมายด้านทรัพย์สินทางปัญญาร่วมกันสำหรับประเทศสมาชิก ทั้งนี้ TRIPS Agreement มิได้มุ่งกำหนดการคุ้มครองในระดับสูงสุด หากแต่กำหนดมาตรฐานขั้นต่ำในการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาในแต่ละประเภท เพื่อให้เกิดความสอดคล้องและเป็นธรรมในระบบการค้าโลก ตัวอย่างเช่น ข้อ 51 กำหนดให้ประเทศสมาชิกต้องจัดให้มีกระบวนการยื่นคำร้องต่อพนักงานศุลกากรเพื่อระงับการตรวจปล่อยสินค้า ในกรณีที่ผู้ทรงสิทธิ

¹ สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ ระดับปริญญาโท คณะรัฐศาสตร์ สาขาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และ Master of Laws (LL.M.) in International Law, University of Glasgow, United Kingdom

² กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม, อุตสาหกรรมสาร (DIPROM Journal) Creativity Ignited, ปีที่ 3 ฉบับที่ 3, พ.ศ. 2568, หน้า 13

ในทรัพย์สินทางปัญญามีเหตุอันควรเชื่อได้ว่า อาจมีการนำเข้าสินค้าที่เป็นเครื่องหมายการค้าปลอมหรือสินค้าที่ละเมิดลิขสิทธิ์³ อันสะท้อนให้เห็นว่าการคุ้มครองเครื่องหมายการค้าและลิขสิทธิ์เป็นเพียงส่วนหนึ่งของกลไกการคุ้มครองขั้นต่ำภายใต้ TRIPS Agreement ทั้งนี้เพื่อธำรงไว้ซึ่งความเป็นธรรมในการแข่งขันทางการค้า และป้องกันมิให้มีการแสวงหาประโยชน์ทางเศรษฐกิจโดยมิชอบจากองค์ความรู้หรือความคิดสร้างสรรค์ของผู้อื่น

ประเทศไทย โดยกระทรวงพาณิชย์ และกรมศุลกากร ได้กำหนดมาตรการในการบังคับใช้สิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา ณ จุดนำเข้าและส่งออก เพื่อให้สอดคล้องกับกฎหมายระหว่างประเทศและแนวปฏิบัติสากลในการปกป้องคุ้มครองสิทธิทรัพย์สินทางปัญญาตามพันธกรณีระหว่างประเทศ โดยการออกประกาศกระทรวงพาณิชย์ เรื่อง กำหนดให้สินค้าละเมิดเครื่องหมายการค้าและสินค้าละเมิดลิขสิทธิ์เป็นสินค้าที่ต้องห้ามส่งออก ห้ามนำเข้า และห้ามนำผ่านราชอาณาจักร พ.ศ. 2565 ซึ่งประกาศฉบับดังกล่าวกำหนดให้เจ้าของเครื่องหมายการค้าหรือเจ้าของลิขสิทธิ์อาจแจ้งข้อมูลเครื่องหมายการค้า หรือลิขสิทธิ์ ต่อพนักงานศุลกากร เพื่อประโยชน์ในการตรวจสอบสินค้าที่เข้าข่ายว่าจะละเมิดเครื่องหมายการค้าหรือลิขสิทธิ์ ตามหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขที่กรมศุลกากรกำหนด ในขณะที่กรมศุลกากร ได้มีการออกประกาศกรมศุลกากรที่ 106/2565 เรื่อง การควบคุมการส่งออก การนำเข้า และการนำผ่านซึ่งสินค้าละเมิดเครื่องหมายการค้าและสินค้าละเมิดลิขสิทธิ์ เพื่อกำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขในการตรวจสอบสินค้าที่อาจละเมิดเครื่องหมายการค้าหรือลิขสิทธิ์ตามประกาศกระทรวงพาณิชย์ดังกล่าว เพื่อให้การปฏิบัติงานเกี่ยวกับทรัพย์สินทางปัญญาของกรมศุลกากรมีความถูกต้อง ชัดเจน สะดวกรวดเร็ว เหมาะสมกับสถานการณ์ในปัจจุบัน

การออกประกาศกระทรวงพาณิชย์ เรื่อง กำหนดให้สินค้าละเมิดเครื่องหมายการค้าและสินค้าละเมิดลิขสิทธิ์เป็นสินค้าที่ต้องห้ามส่งออก ห้ามนำเข้า และห้ามนำผ่านราชอาณาจักร พ.ศ. 2565 และประกาศกรมศุลกากรที่ 106/2565 เรื่อง การควบคุมการส่งออก การนำเข้า และการนำผ่านซึ่งสินค้าละเมิดเครื่องหมายการค้าและสินค้าละเมิดลิขสิทธิ์ เป็นการออกกฎหมายใหม่มาใช้บังคับแทนกฎหมายเดิม ซึ่งก่อนหน้านั้นแนวทางในการคุ้มครองสิทธิในเครื่องหมายการค้าและลิขสิทธิ์ยังขาดความชัดเจนและความรัดกุม เช่น ประกาศกระทรวงพาณิชย์ว่าด้วยการส่งสินค้าออกไปนอกและการนำสินค้าเข้ามาในราชอาณาจักร พ.ศ. 2530 ที่กำหนดให้ผู้ที่ประสงค์จะขอรับความคุ้มครองเครื่องหมายการค้า จะต้องแจ้งความจำนงต่อนายทะเบียนเครื่องหมายการค้า

³ TRIPS Agreement Article 51 Suspension of Release by Customs Authorities Members shall, in conformity with the provisions set out below, adopt procedures 13 to enable a right holder, who has valid grounds for suspecting that the importation of counterfeit trademark or pirated copyright goods may take place, to lodge an application in writing with competent authorities, administrative or judicial, for the suspension by the customs authorities of the release into free circulation of such goods. Members may enable such an application to be made in respect of goods which involve other infringements of intellectual property rights, provided that the requirements of this Section are met. Members may also provide for corresponding procedures concerning the suspension by the customs authorities of the release of infringing goods destined for exportation from their territories.

และร้องขอต่อพนักงานศุลกากรให้ตรวจสอบเครื่องหมายการค้าว่ามีการปลอมเครื่องหมายการค้าของตนหรือไม่ หากพนักงานศุลกากรไม่อาจวินิจฉัยได้ว่าสินค้าดังกล่าวเป็นสินค้าที่ละเมิดเครื่องหมายการค้าหรือไม่ ให้พนักงานศุลกากรดำเนินการส่งเรื่องให้นายทะเบียนเครื่องหมายการค้าเป็นผู้ชี้ขาด⁴ ซึ่งเป็นวิธีการที่ทำให้การคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาเป็นไปอย่างล่าช้า เนื่องจากไม่มีการกำหนดกรอบของระยะเวลาในการดำเนินการ ไม่มีการกำหนดวิธีการในการสนับสนุนการดำเนินการของพนักงานศุลกากรในการวินิจฉัยว่าสินค้าดังกล่าวเป็นสินค้าที่ละเมิดเครื่องหมายการค้าหรือไม่ และไม่มีการกำหนดเงื่อนไขของการสิ้นสุดซึ่งความคุ้มครอง นอกจากนี้การคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาประเภทลิขสิทธิ์ ยังมีความแตกต่างจากการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาประเภทเครื่องหมายการค้า เช่น การดำเนินการกับสินค้าที่ต้องสงสัยว่าทำซ้ำหรือดัดแปลงงานอันมีลิขสิทธิ์ ตามที่ปรากฏในประกาศกระทรวงพาณิชย์ว่าด้วยการส่งสินค้าออกไปนอกและการนำสินค้าเข้ามาในราชอาณาจักร (ฉบับที่ 95) พ.ศ. 2536 ได้กำหนดให้เจ้าของลิขสิทธิ์หรือผู้ที่ได้รับอนุญาตจากเจ้าของลิขสิทธิ์ อาจร้องขอต่อพนักงานศุลกากร เพื่อกักและตรวจสอบสินค้า และหากพนักงานศุลกากรเห็นควรกักสินค้าตามคำขอ พนักงานศุลกากรจะต้องมีหนังสือแจ้งให้ผู้ขอกักสินค้ามาตรวจสอบสินค้านั้นภายในระยะเวลาที่กำหนด ซึ่งหากเจ้าของลิขสิทธิ์หรือผู้ที่ได้รับอนุญาตจากเจ้าของลิขสิทธิ์เห็นว่าสินค้านั้นเป็นสินค้าทำซ้ำหรือดัดแปลงงานอันมีลิขสิทธิ์ของตนหรืองานที่ตนได้รับอนุญาตจากเจ้าของลิขสิทธิ์ ให้ร้องทุกข์ต่อพนักงานสอบสวนและแจ้งให้พนักงานศุลกากรทราบ⁵ ด้วยเหตุนี้ จะเห็นได้ว่าประกาศกระทรวงพาณิชย์ที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองเครื่องหมายการค้า และลิขสิทธิ์มีความไม่สอดคล้องกัน และขาดความชัดเจนในทางปฏิบัติ จึงก่อให้เกิดความสับสนต่อเจ้าหน้าที่ในการบังคับใช้กฎหมายตามมา

ประกาศกรมศุลกากรที่ 106/2565 เรื่อง การควบคุมการส่งออก การนำเข้าและการนำผ่านซึ่งสินค้าละเมิดเครื่องหมายการค้าและสินค้าละเมิดลิขสิทธิ์นี้ นอกจากจะมีบทบาทสำคัญในการแก้ไขปรับปรุงแนวทางในการคุ้มครองเครื่องหมายการค้าและลิขสิทธิ์ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น แล้ว ยังมีเป้าหมายในการผลักดันให้การคุ้มครองเครื่องหมายการค้าและลิขสิทธิ์ของประเทศไทยมีความทันสมัย สอดคล้องกับแนวปฏิบัติอันเป็นสากล ซึ่งสะท้อนได้จากการหลักการของ TRIPS Agreement ในส่วนของมาตรการ ณ จุดผ่านแดน (Border Measures) มาบังคับใช้ในประกาศกรมศุลกากรที่ 106/2565 รวมไปถึงการนำระบบ Customs Recordation มาบังคับใช้กับการดำเนินการของกรมศุลกากร โดยในการประชุมคณะกรรมการที่ปรึกษาด้านการบังคับใช้กฎหมายขององค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก หรือ World Intellectual Property Organization (WIPO) ได้กล่าวถึงระบบ Customs Recordation ว่าเป็นระบบที่เปิดโอกาสให้เจ้าของเครื่องหมายการค้าหรือลิขสิทธิ์สามารถแจ้งข้อมูลอันเป็นประโยชน์ต่อการตรวจสอบสินค้าของพนักงานศุลกากร เพื่อที่พนักงานศุลกากรจะสามารถใช้ดุลพินิจในการวินิจฉัยสินค้าได้ในเบื้องต้น⁶ โดยไม่จำเป็นต้องเชิญเจ้าของสิทธิหรือตัวแทนสิทธิมาทำการตรวจสอบสิทธิ

⁴ ประกาศกระทรวงพาณิชย์ว่าด้วยการส่งสินค้าออกไปนอกและการนำสินค้าเข้ามาในราชอาณาจักร พ.ศ. 2530 ข้อ 5

⁵ ประกาศกระทรวงพาณิชย์ว่าด้วยการส่งสินค้าออกไปนอกและการนำสินค้าเข้ามาในราชอาณาจักร (ฉบับที่ 95) พ.ศ. 2536 ข้อ 4, 5, 6

⁶ WIPO, Current Practices in the Area of Customs Recordation, WIPO/ACE/16/4, หน้า 1

ด้วยตนเอง ส่งผลให้การดำเนินการตรวจสอบสินค้าเป็นไปอย่างสะดวกรวดเร็ว อีกทั้งยังประหยัดค่าใช้จ่ายในการดำเนินการอีกด้วย โดยกรมศุลกากรได้มีการนำระบบ Customs Recordation ภายใต้ชื่อ Thai Customs IPR Recordation Systems: TCIRs มาบังคับใช้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2565 เพื่อเป็นการอำนวยความสะดวกต่อพนักงานศุลกากร และเจ้าของหรือตัวแทนสิทธิในเครื่องหมายการค้าหรือลิขสิทธิ์ในการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา

สาระสำคัญของประกาศกรมศุลกากรที่ 106/2565 เรื่อง การควบคุมการส่งออก การนำเข้า และการนำผ่าน ซึ่งสินค้าละเมิดเครื่องหมายการค้าและสินค้าละเมิดลิขสิทธิ์ คือ การกำหนดให้เจ้าของเครื่องหมายการค้าหรือลิขสิทธิ์ หรือตัวแทนสิทธิสามารถแจ้งข้อมูลอันเป็นประโยชน์ในการตรวจสอบสิทธิในเครื่องหมายการค้าหรือลิขสิทธิ์ของตนต่อกรมศุลกากร ซึ่งพนักงานศุลกากรจะใช้ข้อมูลดังกล่าวเพื่อเป็นข้อบ่งชี้ในการพิสูจน์เหตุอันควรสงสัยว่าสินค้าที่ได้มีการส่งออก นำเข้า หรือนำผ่านนั้น เป็นสินค้าที่ละเมิดเครื่องหมายการค้าหรือละเมิดลิขสิทธิ์หรือไม่ กรณีพนักงานศุลกากรได้พิจารณาข้อมูลดังกล่าวและได้แจ้งเหตุอันควรสงสัยว่าสินค้านั้นอาจละเมิดเครื่องหมายการค้าหรือลิขสิทธิ์ของผู้อื่น ให้ผู้ส่งออก ผู้นำเข้า ผู้นำผ่าน หรือตัวแทน ทราบ หากบุคคลที่กล่าวมาข้างต้น ไม่มีข้อโต้แย้งคัดค้าน เพิกเฉย หรือไม่อาจติดต่อให้มาดำเนินการตามขั้นตอนได้ จะถือว่าสินค้านั้นเป็นสินค้าที่ละเมิดเครื่องหมายการค้าหรือละเมิดลิขสิทธิ์ตามข้อมูลที่ได้มีการแจ้งไว้ต่อกรมศุลกากร โดยที่เจ้าของเครื่องหมายการค้าหรือลิขสิทธิ์หรือตัวแทนสิทธิไม่ต้องมาแสดงตนเพื่อทำการชี้สิทธิ ณ จุดนำเข้าและส่งออกอีกแต่อย่างใด ในทางตรงกันข้าม หากผู้ส่งออก ผู้นำเข้า ผู้นำผ่าน หรือตัวแทน มีข้อโต้แย้งคัดค้านว่าสินค้าของตนมิได้ละเมิดเครื่องหมายการค้าหรือลิขสิทธิ์ของผู้ใด ประกาศกรมศุลกากรที่ 106/2565 ก็ได้กำหนดวิธีการในการตรวจสอบสิทธิไว้อย่างชัดเจน มีกรอบระยะเวลาในการดำเนินการอย่างเหมาะสม เพื่อให้กระบวนการทั้งหมดสามารถดำเนินการไปได้อย่างสะดวกและรวดเร็ว นอกจากนี้ กรณีที่เจ้าของเครื่องหมายการค้าหรือลิขสิทธิ์ หรือตัวแทนสิทธิ มีข้อมูลหรือหลักฐานใด ๆ ที่อาจบ่งชี้ว่าสินค้าที่ส่งออก นำเข้า หรือนำผ่าน เป็นสินค้าที่อาจละเมิดเครื่องหมายการค้าหรือละเมิดลิขสิทธิ์ เจ้าของเครื่องหมายการค้าหรือลิขสิทธิ์ หรือตัวแทนสิทธิ ก็ยังสามารถยื่นคำร้องขอตรวจสอบสินค้าต่อพนักงานศุลกากรเป็นรายกรณีได้

แนวทางการดำเนินการตามประกาศกรมศุลกากรที่ 106/2565 มีส่วนช่วยให้การปฏิบัติงานด้านทรัพย์สินทางปัญญาของพนักงานศุลกากรมีความสะดวกรวดเร็วยิ่งขึ้น และยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการแก้ไขปัญหาที่เกิดจากการปฏิบัติงานจริงได้ เช่น การนำระบบ Customs Recordation มาใช้ในการปฏิบัติงานด้านทรัพย์สินทางปัญญา ทำให้พนักงานศุลกากรสามารถเข้าถึงข้อมูลที่เป็นสำหรับการตรวจสอบสินค้าได้สะดวกรวดเร็วยิ่งขึ้น และเป็นการลดปัญหาจากการที่เจ้าของเครื่องหมายการค้าหรือลิขสิทธิ์ หรือตัวแทนสิทธิ ไม่ให้ความร่วมมือแก่พนักงานศุลกากรในการดำเนินการชี้สิทธิ ในกรณีที่สินค้าถูกอายัดว่าอาจละเมิดเครื่องหมายการค้าหรือลิขสิทธิ์นั้น มีปริมาณเล็กน้อย ส่งผลให้ในหลายกรณีพนักงานศุลกากรผู้เกี่ยวข้องไม่สามารถดำเนินการกับของกลางต่อไปได้อย่างเหมาะสมและถูกต้อง

อย่างไรก็ดี ประกาศกรมศุลกากรที่ 106/2565 ประกอบกับคำสั่งหรือกฎระเบียบของกรมศุลกากรในบางเรื่องมีการกำหนดแนวทางในการปฏิบัติงานด้านทรัพย์สินทางปัญญาแตกต่างไปจากแนวปฏิบัติเดิมอย่างมีนัยยะสำคัญ และมีขั้นตอนการปฏิบัติงานที่ไม่สอดคล้องกันทั้งหมด จึงส่งผลให้พนักงานศุลกากรที่ไม่ได้ศึกษากฎหมายและอนุบัญญัติของกรมศุลกากรเกิดความไม่เข้าใจในการปฏิบัติงาน และมีได้ปฏิบัติงานให้เป็นไปตามแนวทางที่กฎหมายได้กำหนดไว้ กรมศุลกากรจึงได้แต่งตั้งคณะทำงานขึ้นเพื่อแก้ไขปรับปรุงประกาศ คำสั่งทั่วไป กรมศุลกากรที่เกี่ยวข้องกับทรัพย์สินทางปัญญา⁷ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อยกระดับการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาของกรมศุลกากรให้มีความทันสมัย สอดคล้องหลักปฏิบัติสากล ซึ่งปรับเปลี่ยนไปตามสภาวการณ์ของโลกในปัจจุบัน รวมถึงแก้ไขปรับปรุงแนวทางในการปฏิบัติงานด้านทรัพย์สินทางปัญญาตั้งแต่ขั้นตอนการตรวจปล่อยสินค้าจนกระทั่งการดำเนินการกรณีตรวจพบการกระทำความผิดแล้ว ให้มีความสอดคล้องและไปในทิศทางเดียวกัน ทั้งกระบวนการ (Streamlining) เพื่อให้การปกป้องคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาของกรมศุลกากรเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุด

⁷ คำสั่งกรมศุลกากร ที่ 694/2568 ลงวันที่ 2 ธันวาคม 2568 เรื่อง แต่งตั้งคณะทำงานแก้ไขปรับปรุง ประกาศ คำสั่งทั่วไปกรมศุลกากรที่เกี่ยวข้องกับทรัพย์สินทางปัญญา